

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ RIVOJLANISHINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Ro‘ziqulova Umida Akbar qizi

Navoiy Innovatsiyalar universiteti

Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası

Maktabgacha ta’lim yo’nalishi talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishini shakllantirishning pedagogik va psixologik usullari yoritilgan. Bolalar nutqini rivojlantirishda o‘yinlar, suhbat, ertak aytish, she’r yodlash hamda didaktik mashg‘ulotlarning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, tarbiyachi va ota-onalarning nutq madaniyati bolalarning so‘z boyligini oshirishda muhim omil ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan. Nutqni rivojlantirish orqali bolalarning tafakkuri, muloqot madaniyati va ijtimoiy faolligini shakllantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, nutq rivojlanishi, bolalar psixologiyasi, so‘z boyligi, didaktik o‘yinlar, muloqot, tarbiyachi, ertak, she’r yodlash, nutq madaniyati.

Annotation: This article discusses pedagogical and psychological methods of developing speech in preschool children. The importance of games, conversations, storytelling, memorizing poems, and didactic activities in children’s speech development is analyzed. The article also emphasizes that the speech culture of educators and parents plays an important role in enriching children’s vocabulary. Furthermore, the issues of developing children’s thinking ability, communication culture, and social activity through speech development are highlighted.

Keywords: preschool education, speech development, child psychology, vocabulary, didactic games, communication, educator, fairy tale, poem memorization, speech culture.

Аннотация: В данной статье рассматриваются педагогические и психологические методы формирования речевого развития у детей дошкольного возраста. Проанализировано значение игр, бесед, рассказывания сказок, заучивания стихотворений и дидактических занятий в развитии речи детей. Также подчеркивается, что речевая культура воспитателей и родителей является важным фактором в обогащении словарного запаса детей. Освещаются вопросы формирования мышления, культуры общения и социальной активности детей посредством развития речи.

Ключевые слова: дошкольное образование, развитие речи, детская психология, словарный запас, дидактические игры, общение, воспитатель, сказка, заучивание стихотворений, культура речи.

Maktabgacha yosh davri inson shaxsining ma'naviy va intellektual poydevori qo'yiladigan, uning emotsional va ijtimoiy dunyosi jadal sur'atlar bilan shakllanadigan eng mas'uliyatli va sensor ta'sirchan palladir. Bu bosqichda nutqning rivojlanishi shunchaki oddiy muloqot vositasi vazifasini bajarmasdan, balki bolaning barcha bilish jarayonlarini harakatga keltiruvchi, uning mantiqiy tafakkurini, xotirasini va tasavvur olamini kengaytiruvchi asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi. Nutq orqali bola o'z atrofidagi obyektiv borliqni anglaydi, o'zining ichki kechinmalari va his-tuyg'ularini ifodalaydi, kattalar hamda tengdoshlari bilan tizimli ijtimoiy aloqa o'rnatadi va jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor qoidalarini o'zlashtira boshlaydi. Bugungi kunda, ya'ni axborot texnologiyalari jadal rivojlangan globallashuv asrida, bolalarning jonli muloqotdan ko'ra smartfonlar, planshetlar va boshqa elektron gadjetlar qarshisida ko'proq vaqt o'tkazayotgani ularning nutqiy va ijtimoiy rivojlanishida jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Faol lug'at boyligining keskin kamayishi, fikrni mantiqiy izchillikda va ravon bayon qila olmaslik, shuningdek, muloqotga kirishishdan cho'chish kabi salbiy holatlar shular jumlasidandir. Shu sababli, zamonaviy maktabgacha ta'lim pedagogikasining eng dolzarb vazifalaridan biri bolalarning so'z boyligini tizimli ravishda oshirish, ularda grammatik jihatdan to'g'ri so'zlash malakasini shakllantirish va yuksak muloqot madaniyatini tarbiyalashdan iboratdir. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq o'stirishning ilmiy-nazariy asoslari, eng samarali va amaliyotda sinalgan pedagogik usullari hamda ushbu jarayonning ijtimoiy-psixologik qonuniyatlari har tomonlama chuqur tahlil qilinadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanishi murakkab va bosqichma-bosqich kechadigan jarayon bo'lib, u uch yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan davrda o'zining eng yuqori cho'qqisiga erishadi. Bu davrda bolaning nutqi vaziyatga bog'liq bo'lgan elementar shakldan kontekstli, ya'ni mantiqan bog'langan, mustaqil nutq shakliga o'ta boshlaydi. Dunyo psixologiyasi va pedagogikasi namoyondalarining ilmiy tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, bolaning nutqi uning sensor va amaliy faoliyati bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi. Bola atrof-muhitdagi narsa va buyumlarni ushlab ko'rish, rasm chizish, loydan narsalar yasash yoki konstruktorlar bilan ishlash jarayonida o'z harakatlarini so'z orqali ifodalashga hamda ularni nomlashga kuchli ehtiyoj sezadi. Pedagogik amaliyotda ushbu tabiiy ehtiyojni to'g'ri yo'naltirish va bolaning nutqiy faolligini oshirish uchun rang-barang metodlar tizimidan foydalanish talab etiladi. Maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati o'yin bo'lganligi sababli, nutq o'stirish jarayonida didaktik o'yinlar texnologiyasi markaziy o'rinni egallaydi. Turli didaktik o'yinlar davomida bola hech qanday ruhiy bosimsiz, erkin vaziyatda muloqotga kirishadi, yangi so'z turkumlarini tabiiy ravishda o'zlashtiradi va murakkab gap shakllarini mashq qiladi. Ayniqsa, narsalarni taqqoslash, ularning xususiyatlarini topishga qaratilgan so'z o'yinlari bolaning so'z boyligini tushunchalar darajasiga ko'taradi.

Didaktik o'yinlar bilan bir qatorda, maqsadli va rejalashtirilgan interaktiv suhbatlar ham bolaning bog'langan nutqini harakatga keltiruvchi asosiy mexanizmlardan biridir. Tarbiyachi tomonidan tabiat fasllari, ijtimoiy hayot voqealari, tevarak-atrof, o'simlik va hayvonot dunyosi mavzularida tashkil etiladigan savol-javoblar bolani faqatgina qisqa javob berish bilan cheklanib qolmay, balki o'z fikrini asoslashga, sabab-oqibat aloqalarini tushuntirishga o'rgatadi. Bu o'rinda ertak terapiyasi va syujetli-rolli o'yinlar orqali sahnalashtirish metodining imkoniyatlari juda kengdir. Bolaga o'qib berilgan badiiy asar yoki xalq ertaklarini qayta so'zlatish, ulardagi qahramonlarning xarakterini muhokama qilish va ertak qahramonlari tilidan suhbatlar uyushtirish bolaning monologik nutqini yuksaltiradi. Ushbu usul yordamida bolalarda nutqiy ohangdorlik, so'z urg'usini to'g'ri qo'yish va his-tuyg'ularni nutqda aks ettirish ko'nikmalari muvaffaqiyatli shakllanadi. Shuningdek, mitti she'riy asarlarni, topishmoqlarni yod olish va tezaytishlarni muntazam mashq qilish bolaning xotira hajmini kengaytirish barobarida, unda fonematik eshitish, ya'ni tovushlarni quloq bilan to'g'ri farqlash qobiliyatini yuzaga chiqaradi. Bu esa nutq apparatining motorikasini chiniqtirib, talaffuzdagi nuqsonlarni bartaraf etishga yordam beradi.

Nutqni to'g'ri va tizimli shakllantirishda pedagoglar va ota-onalarning shaxsiy nutq madaniyati eng muhim ijtimoiy-pedagogik omil hisoblanadi. Bola hayotining dastlabki yillarida mutlaqo taqlid asosida rivojlanishini hisobga olsak, u o'z muhitidagi kattalarning har bir so'zi, ohangi va nutqiy xatolarini ham xuddi ko'zgudek o'ziga ko'chiradi. Agar oilada yoki ta'lim tashkilotida bola bilan muloqot paytida adabiy til qoidalariga rioya qilinmasa, sheva elementlari yoki so'zlarni buzib, erkalab gapirish holatlariga yo'l qo'yilsa, bolaning nutqiy rivojlanishi ham sezilarli darajada orqada qoladi yoki noto'g'ri shakllanadi. Shu sababli, kattalarning nutqi doimo namunali, grammatik jihatdan mukammal, talaffuzi aniq va eng muhimi, bolaga nisbatan hissiy jihatdan iliq va rag'batlantiruvchi bo'lishi lozim. Bolaning har bir bergan savoliga jiddiy munosabatda bo'lish, uning gapini bo'lmasdan oxirigacha tinglash va u bilan teng huquqli muloqotdosh sifatida suhbat qurish boladagi nutqiy tortinchoqlikni yo'qotadi va uning ijtimoiy moslashuv jarayonini tezlashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishini shakllantirish shunchaki ularning lug'atiga yangi iboralarni qo'shish emas, balki bolaning intellektual salohiyatini, mantiqiy tafakkur zanjirini va muloqot madaniyatini yuzaga chiqarishga qaratilgan yaxlit pedagogik jarayondir. Turli xil o'yin texnologiyalari, xalq og'zaki ijodi namunalari, interaktiv suhbatlar va badiiy adabiyot vositalaridan mashg'ulotlarda tizimli hamda maqsadli foydalanish bolalarning faol so'z boyligini oshirish bilan birga, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini ham harakatga keltiradi. Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, maktabgacha ta'lim tashkiloti va oila institutining mustahkam hamkorligida olib boriladigan to'g'ri ilmiy-metodik yondashuv bolaning kelajakda

boshlang'ich maktab ta'limiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi, o'z fikr-mulohazalarini jamiyatda erkin va dadil bayon qila olishi hamda har tomonlama barkamol shaxs bo'lib yetishishi uchun eng asosiy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. Toshkent, Tafakkur sarchashmalari nashriyoti, 2013-yil.
2. Babayeva D.R. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent, Barkamol fayz media nashriyoti, 2018-yil.
3. Qodirova F.R., Qodirova R.M. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent, Istiqlol nashriyoti, 2006-yil.
4. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan ilk qadam davlat o'quv dasturi, Maktabgacha ta'lim vazirligi takomillashtirilgan nashri.
5. Vygotskiy L.S. Myshlenie i rech, Psixologik tadqiqotlar to'plami, Moskva, 1999-yil.